

Коли дослідник вертається додому з перемогою, усі поспішають його привітати. Ним пишаються земляки, країна, усе людство — пишаються новим камінчиком у короні, який на позір дістався задарма.

Та хто з цих шанувальників брав участь у підготовці експедиції, коли не вистачало найнеобхіднішого, коли підтримка й допомога вартували найбільше? Чи змагався хтось тоді за право допомогти найпершим? На цьому етапі керівники зазвичай лишаються геть самотніми; дуже часто вони зізнаються: найбільші труднощі довелося долати ще вдома, до відправлення. Так сталося з Колумбом. Таке траплялося ще безліч разів після нього.

Така доля спіткала й Руаля Амундсена — і не лише вперше, коли він нарешті повернувся на своєму «Йоа» з подвійним відкриттям Північного магнітного полюса та Північно-Західного проходу, але й вдруге, коли 1910 року, очоливши велику експедицію на «Фрамі», він залишив води фіорду, аби перетнути дрейфом Північне полярне море. Багатьох незгод могла уникнути ця людина, якби отримала визнання тих, хто мав достатньо влади, аби подолати всі труднощі! Проте Амундсен показав, з якого тіста роблений: експедиції «Йоа» вдалося досягнути обох цілей. Зрештою цей чоловік завжди досягав поставленої мети — чоловік, який на своєму маленькому човні пройшов увесь Арктичний океан на північ від Америки шляхом, який марно шукали 400 років. Якщо вже він поставив на кін своє життя та сили, то хіба не закономірною була би підтримка цієї гідної людини, яку ми зазвичай надаємо тим, ким пишаємося?

Чи дали ми йому таку підтримку?

Тривалий час Амундсен не міг зібрати належне оснащення. Грошей, як і раніше, бракувало, а інтересу до нього та його роботи було вкрай мало — допомагали досліднику хіба ті

Учасники експедиції перед відправленням з Християнії (Осло). Зліва зверху: Оскар Вістінг, Мартін Ренне, Андерс Сандвіг (зійшов з корабля на Мадейрі), Адольф Шрорер (залишив експедицію в Бергені), Галвардус Крістенсен, Олаф Бйоланн, Гельмер Ганссен, Людвіг Гансен, Ялмар Йогансен, Андреас Бек, Йорген Стубберуд, Кареніус Олсен. Сидять середній ряд, зліва: Торвальд Нільсен, Руаль Амундсен, Крістіан Преструд. Сидять попереду, зліва: Оскар Еліассен (зійшов з корабля в Крістіансанні), Яльмар Г'єртсен, Олександр Кутчин

нечисленні люди, які завжди вірили й віддавали все, що могли. Він і сам віддав справі *геть усе*, що мав у світі, але, як і минулого разу, відчалив стиха, серед літньої ночі, несучи в море борги і тягарі.

Настала осінь, і одного дня від Амундсена надійшов лист. Щоб зібрати кошти для експедиції на Північний полюс, які він не зміг отримати вдома, він збирався спочатку дійти до Південного полюса. Люди не знали, що й казати — просто мовчки стояли, заціпенілі. То була нечувана річ — дістатися Північного полюса через Південний! Перевернути свої плани догори дригом, ні в кого не питаючи! Дехто вважав це рішення відважним; багатьом воно здалося сумнівним. Але знайшлося чимало й тих, хто репетував, що, мовляв, це неприпустимо, віроломно. Ба більше, декому навіть кортіло втрутитися і стати на заваді. Проте Амундсена цей галас так і не дістався. Він бо тримався прокладеного раніше курсу, і назад уже не озирався.

Потроху історія ця забулася. Усі були надто заклопотані власними справами. Навколо нас стояли тумани, день за днем, тиждень за тижнем — тумани, милосердні до маленьких людей, адже затуляли все те велике, що височіло над ними.

І раптом — ясний весняний день пробився крізь пелену імли. Прийшло нове повідомлення. Люди знов зупинилися та здійняли погляди. *Далеко понад ними сяяло діло та людина*. Їхні душі огорнула хвиля радощів, а очі блищали немов прапори, що майоріли над ними.

Але чому? Через великі географічні відкриття та важливі наукові звершення? О, ні; якщо вони й матимуть вагу згодом, то лише для небагатьох фахівців. Ішлося про те, що розуміли *всі*. Про перемогу людського розуму та людської потуги над пануванням та силою Природи; про вчинок, який розвіював сіру одноманітність щоденного життя; про погляд, що охоплював сяйливі рівнини з величними горами на тлі холодного блакитного неба та простори, укриті льодяним щитом немислимих розмірів; про пейзаж із давноминулих часів обмерзлості; про тріумф життя над задубілим царством поги-

белі. Про обід зі сталевої, цілеспрямованої людської волі — волі, яка долає крижані морози, снігові бурі та саму смерть.

Цю ж бо перемогу здобули не завдяки великим винаходам сучасності з її приладами на будь-який смак. Спорядження, яке використовували в експедиції, належало сивій давнині і ще тисячі років тому було відоме кочовим народам, які перетинали вкриті снігами долини Сибіру та Північної Європи. Різниця полягала в тому, що *геть усе* в експедиції було частиною ретельно продуманого — насправду продуманого до найменших дрібниць — плану; і саме цей план був виконаний на відмінно. *Людина* — ось що має значення, тут і повсякчас.

Як і всі великі звершення, ця перемога здавалася невимушеною та простою. «Усе відбулося так, як і мало бути», — думаємо в таких випадках ми. Якщо відкинути досвід і відкриття попередніх дослідників, — які, безумовно, стали невіддільною передумовою успіху, — то і план, і його втілення були вистиглим плодом норвезького досвіду й трибу життя, минулого та теперішнього. Щоденний норвезький побут, пристосований до зимування серед снігу та морозів, постійне використання нашими селянами лиж та санчат у лісах та горах, плавання моряків за китами й тюльнями у Полярному морі, які могли тривати цілий рік, мандрівки вітчизняних дослідників Арктичними регіонами — усе це, разом із вибором собак як тяглових тварин, — практика, яку ми впилювали у примітивних рас, — заклало основи плану та уможливило його втілення, коли з'явилася потрібна людина.

Тож, коли за справу таки береться людина, вона долає всі труднощі, наче жодна з них і не перепиняла шлях; кожен виклик — вже передбачений і ледь не подоланий. Тут немає місця теревеням про удачу та випадковість. Удача Амундсена — це талан сильної людини, яка думає наперед.

Він і вся його експедиція були схожі на ту телеграму додому — таку просту й відверту, наче йшлося про відпустку в горах. Кожне слово, уміщене в листі, віддавало мужністю: це була розповідь про досягнення, а не митарства. І кожне

слово могло засвідчити: говорила правильна людина, спокійна та міцна.

Поки що зарано оцінювати розмах нещодавніх відкриттів, але ця каблограма¹ вже розвіяла туман невідомості: казкова крижана земля, така не схожа на будь-яку іншу, почала потроху виринати з-за хмар. Оприявнюються обриси чогось нового.

У цьому захопливому світі льоду Амундсен знайшов власний шлях. Від початку й до самого кінця він та його побратими перетинали на лижах абсолютно невідомі регіони; в історії ж знайдеться не так багато експедицій, чиїм учасникам випадало мандрувати неосяжними просторами краю, якого ще не бачила людина. Самозрозумілим здавалося те, що він спробує піти льодовиком Бірдмора, що його відкрив Шеклтон, і таким чином вийде на високе засніжене плато поруч із полюсом, адже звідти він точно просунувся би далі. Проте ті, хто справді знали Амундсена, вважали, що він нізащо не піде шляхом, проторованим іншими. На щастя, ми мали рацію. У жодній точці, окрім власне полюса, його маршрут не перетнувся з тим, який обрали англійці.

Це величезний здобуток для науки. Протягом року капітан Скотт має безпечно повернутися додому², і ми дізнаємося про всі відкриття та спостереження, здійснені на цьому шляху. Саме тому цінність здобутку Амундсена суттєво зростає: ми матимемо змогу побачити всі тамтешні особливості з обох боків. Безумовно, вдалішого збігу, ніж це одночасне просування до полюса з двох різних точок, науці годі було й очікувати. Значно розширився як регіон дослідження, так і кількість відкриттів, а важливість наукових спостережень зростає більш ніж удвічі. Візьмімо, наприклад, метеорологічні умови: декілька спостережень з одної точки, звісно, мають певну цінність, але якщо ми одночасно проведемо спостереження з іншої точки в цьому районі, то значущість обох

1 Каблограма — телеграма, що передається морським кабелем.

2 Тіло Роберта Скотта і його команди знайдуть лише 12 листопада 1912 року, а Нансен написав цей текст навесні.

неабияк зростає, адже ми зможемо оцінити можливі коливання атмосфери. Це стосується й інших досліджень. Експедиція Скотта неодмінно повернеться з великою кількістю важливих даних для безлічі галузей, але цінність його спостережень посилилась тільки через зіставлення з тим, що вдалося зібрати Амундсену.

Східна мандрівка лейтенанта Преструда й двох його напарників, під час якої вони вирушили на санях до маловідомої Землі Короля Едуарда VII, відкритої Скоттом 1902 року, стала важливим доповненням експедиції Амундсена до полюса. Схоже, що цей регіон поєднаний з масами землі та потужними гірськими пасмами, які трапилися Амундсену поблизу полюса. Ось так перед нами постають нові наукові виклики.

Однак майстерне втілення експедиції проявилось не лише в подорожах льодовиками та гірськими хребтами. Капітан Нільсен і його люди також заслуговують на вдячність. Вони двічі провели «Фрам» вперед і назад небезпечними південними водами, крізь повсюдну кригу яких, якщо вірити фахівцям, продертися було неможливо. Проте обидві мандрівки пройшли зі швидкістю та пунктуальністю корабля на постійному рейсі. Творець «Фрама», неперевершений Колін Арчер, може небезпідставно пишатися тим, як його «дитя» виконало своє чергове завдання: жодне судно не плавало так далеко на південь та на північ. Утім, капітан Нільсен і екіпаж «Фрама» зробили навіть понад те, хоча більшість людей так і не зможе цього зрозуміти; вони провели дослідження, наукову цінність яких можна порівняти з відкриттями їхніх товаришів у невідомих крижаних світах. Поки Амундсен і його компаньйони протистояли зимі, рухаючись на південь, капітан Нільсен досліджував на «Фрамі» океан між Південною Америкою та Африкою: він та його команда виміряли температуру не менше ніж 60 разів, взяли проби води та зразки планктону в цьому маловідомому регіоні, на глибині понад 2000 морських сажнів¹.

1 1 морський сажень дорівнює 1,8 метра.

Таким чином вони вперше в історії провели 2 океанографічні секції¹ у Південній Атлантиці, а також розширили мапу відомих людині глибин океану, додавши 2 нових регіони. Секції «Фрама» є повнішими та тривалішими, ніж будь-які, раніше проведені в океані.

Чи не закономірним є те, що людина, яка так багато витримала й досягнула, зрештою вирішила б відпочити, повернувшись додому? Проте Амундсен вміє дивувати. Він знову дивиться вперед; цього разу на реальний об'єкт. Наступного року² його шлях пройде крізь Берингову протоку до льоду, морозу і темряви Півночі. Мета — перетнути дрейфом Північне полярне море, і щоб її досягнути, необхідно щонайменше 5 років. Такі плани здаються чимось надлюдським; але те саме можна сказати й про самого Амундсена. Його корабель — «Фрам³», а гасло — «Вперед!», тож він здолає цей виклик. Головну експедицію, що чекає на нього попереду, він проведе так само впевнено та стійко, як і ту, з якої він щойно повернувся.

Та поки ми чекаємо, порадіймо вже досягнутому. Ходімо вздовж тонких ліній, залишених саньми, що належали ледь помітним темним цяточкам, на які перетворюються люди разом зі своїми собаками посеред нескінченної білої поверхні Півдня. Ходімо важко торованим шляхом досліджень, який веде у саме серце невідомого. Над цими слідами вже віють невгамовні вітри снігової пустелі — от-от і не лишиться жодного.

Проте дорога науки вже прокладена; і тепер ми знаємо більше, ніж раніше. А світло подвигу сяє вічно.

Фрітьоф Нансен

Лісакер, 3 травня 1912

- 1 Секція — серія вимірів солоності й температури води на різній глибині. Детальніше про техніку вимірювання можна прочитати у розділі 16, а про мету проведення секцій — у Додатку 5.
- 2 Після повернення з Антарктики Амундсен почав підготовку до експедиції на Північ, але Перша Світова зірвала ці плани. Лише у 1918 році він вирушив у плавання на «Мод».
- 3 *Fram* означає «вперед», «через», «крізь» (прим. англ. пер.).